

Praktikos iššūkiai

Smurto spąstuose

Dabar galiojantys teisės aktai palankesni smurtautojams, o ne smurto namuose aukoms

Pažymėdami tarptautinę kovos su smurtu prieš moteris bei žmogaus teisių dieną, teisių gynimo organizacijų atstovai ir vėl konstatuoja, kad teisinė bazė Lietuvoje vis dar lieka nepajėgi užtikrinti net minimalių nukentėjusiųjų nuo smurto – ypač smurto namuose – teisių. Šį vertinimą patvirtina kasdienė policijos pareigūnų patirtis.

Anot PD prie VRM Viešosios policijos valdybos viršininko Renato Požėlos, galiojantys teisės aktai yra tokie, kad smurtas namuose ir šeimoje mūsų šalyje yra laikomas „privatiu“ smurtautojo ir aukos tarpusavio santykių reikalu. Tai įtvirtinta 2003 m. įsigaliojusiame naujajame Baudžiamajame kodekse. Tokia nuostata ne sykį kritikuota įvairiose diskusijose pažymint, kad smurtas, nors ir namuose, negali būti „privatus reikalas“.

Kaip vertinate egzistuojančią teisinę bazę, kuri turėtų užtikrinti nukentėjusiųjų nuo smurto namuose, visų pirma moterų, teises ir apsaugą?

Mūsų, kaip institucijos, pozicija aiški: ikiteisminis tyrimas turėtų būti atliekamas pagal smurto panaudojimo faktą. O laikantis dabartinių kodeksų, asmeniui siūloma rašyti pareiškimą ir su juo kreiptis į apylinkės teismą, kad jo pareiškimas būtų nagrinėjamas privatus kaltinimo tvarka. Mūsų įsitikinimu, eiga turėtų būti kitokia: institucija, užfiksavusi atvejį, kai yra akivaizdžių smurto panaudojimo požymių, pagal šį faktą pradeda tyrimą. Tyrimas tuomet būtų operatyvus; tai galėtų būti pagreitintas arba supaprastintas procesas, kad byla per trumpą terminą pasiektų apylinkės teismą ir smurtautojas pajustų realias savo elgesio pasekmes.

Jūsų vertinimu, šiandien policija stokoja teisinių instrumentų, kad galėtų būti pakankamai veiksminga smurto namuose atvejais?

Taip, mums reikia papildomų teisių, kurių šiandien neturime. Be to, ir numatytų teisių ir galių realizavimas, būtent smurto namuose atvejais, yra neaiškus ir problemiškas. Turėtų būti įtvirtinta aiški nuostata Policijos veiklos įstatyme: kai yra akivaizdžių smurto panaudojimo požymių, policijos pareigūnai turi teisę smurtaujančią asmenį sulaukyti, – pavyzdžiui, 24 valandoms fiziškai izoliuoti nuo šeimos ar namų aplinkos.

Paprastai smurto aukos iš policijos tikisi, kad smurtautojas bus išvežtas iš namų. Deja, šiandien mes tik tam tikrais atvejais galime smurtautoją išvežti ir negalime sulaukyti ilgiau nei 3–5 valandoms (asmenybei nustatyti, procesiniams dokumentams užpildyti). Toks asmuo policijoje ilgai neužsibūna – grįžta namo. Dažnai patruliai važiuoja į tuos pačius namus antrą, trečią, ketvirtą kartą. Taip neturėtų būti.

Diskusijos šiais klausimais vyksta seniai. Šioms problemoms spręsti buvo sudaryta darbo grupė Seime. Deja, viskas baigiasi kalbomis. Šiandien neturime jokie rezultato.

Kaip galima paaiškinti tokį „įstrigimą“?

Tai galima paaiškinti tuo, kad vyrauja labai siauras formalus teisinis mąstymas. Esą Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad asmens privatus gyvenimas yra neliečiamas.

Dažnai „buitinio“ smurto padariniai yra fizinio skausmo sukėlimas arba nežymus kūno sužalojimas. Kodekso straipsnyje įtvirtinta, kad tai – privataus kaltinimo objektas. Nukentėjusioji, aišku, gerai pasvers, ar jai tikrai verta kreiptis į teismą ir taip rodyti iniciatyvą problemai spręsti, jeigu su tuo žmogumi, kurio smurtą patyrė, jai reikės ir toliau gyventi drauge. Juo labiau, kad ir aplinkiniai, artimieji į tai žiūri kaip į „šeimos vidaus reikalą“. Toks supra-

timas – patriarchalinės visuomenės paveldas. Kaip čia neprisiminsi mūsų tautosakos ir literatūros, pavyzdžiui, Žemaitės „Marčios“ – moteris yra niekas.

Būtina skubiai keisti padėtį. Jeigu turėtume galių izoliuoti smurtautoją, tai būtų realus įrankis: išveždami ir uždarydami smurtautoją tam tikram laikui realiai apsaugotume moterį nuo tolimesnio smurto. Turėkime omenyje ir tai, kad smurtautojai dažnai būna neblaivūs...

Ar jau inicijuotos teisės aktų pataisos?

Artimiausiu metu kreipsimės į VRM, kad mums suteiktų teisę rengti šiuos teisės aktus. Taip pat pozicija dėl procesinių klausimų derinsime su Generaline prokuratūra. Teisės aktai būtų nustatyta tvarka derinami su kitomis suinteresuotomis institucijomis. Tikslas – kad Vyriausybės nutarimu projektas patektų į Seimą, kur jis bus vertinamas ir priimamas.

Kodėl smurto namuose atvejais taip akcentuojamas fizinio nukentėjimo laipsnis? Ar fizinė žala gali būti lemiamas kriterijus? Juk ir iš policijos istorijos žinome, kad yra daugybė būdų smurtaujančiam nepalikti pėdsakų.

BK 140 straipsnis kalba apie „fizinio skausmo sukėlimą arba nežymų sveikatos sutrikdymą“: pagal šią normą ikiteisminis tyrimas policijos įstaigose

negalimas. Asmuo turi pats kreiptis į teismą – tai ir yra „privataus kaltinimo“ esmė.

Žiūrime, kokia žala padaryta nukentėjusiesiems, bet kuriuo atveju būtina medicinos ekspertų išvada. Jeigu sužalojimas pripažįstamas vidutinišku arba sunkiu, – tai jau bus nebe privataus kaltinimo byla – tada ištraukia valstybė, policija.

O štai jeigu incidentas įvyksta viešosiose vietose, tuomet ikiteisminis tyrimas vykdomas iškart. Taigi išeina, kad asmens teisės yra labiau ginamos, kai jis nukentėjęs viešojoje erdvėje, o ne savo namų aplinkoje. Net jei smurtautojas – tas pats, sužalojimai – identiški, padariniai bus skirtingi. Įvykdyta viešojoje erdvėje tokia veika kvalifikuojama pagal kitą normą – tai bus viešosios tvarkos pažeidimas. Taigi jeigu smurtas patiriamas laiptinėje, gatvėje – jau galioja kitos žaidimo taisyklės. Gatvėje nukentėjusioms moterims savo pažeistas teises atkurti yra paprasčiau nei toms, kurios nukentėjęs namuose.

Daugelis Europos šalių savo baudžiamuosius ir proceso kodeksus ne taip seniai papildė straipsniais apie „persekiojimą“. Ar policijos darbe būtų pravartus toks straipsnis?

Tam tikrų persekiojimo apibrėžimo užuomazgų yra ir mūsų BPK. Spręsdami smurtavimo namuose bylas, teismai kartais priima nurodymą smurtautojui ir aukai „gyventi skyriu mi“. Tačiau ir vėl – turi būti asmens pareiškimas teismui privataus kaltinimo tvarka. Tuomet teismas sprendžia, ar taikyti šią nuostatą.

Tačiau užtenka pažiūrėti, kaip viskas atrodo praktikoje. Atskirai priversta gyventi būtent auka. Nukentėjusios moterys kreipiasi globos į moterų krizių centrus ar į kitas organizacijas, tuo metu smurtautojas lieka gyventi kur gyvenęs – visa rūpesčių ir nepatogumų našta tenka aukai.

Smurtą namuose dažnai lydi terorizavimas ir bauginimas. Kada galima taikyti šias veikas reguliuojantį BK straipsnį?

Reikia pripažinti, kad dažnai mūsų pareigūnai nueina ne tuo keliu, kuriuo privalėtų eiti. Formaliai konstatuojama: „šitas įvykis patenka po 140 straipsniu“ – ir viskas. Ir daugiau nieko nenori girdėti – „čia ne policijos rei-

kalas, ne ikiteisminio tyrimo objektas, kreipkis į teismą“. Tačiau norėdami užtikrinti nukentėjusiųjų teises ir vykdyti veiksmingą tokių nusikalstamų veikų prevenciją, pareigūnai turėtų pažvelgti į atvejį daug kūrybiškiau. Gal galima pritaikyti visai kitą teisės normą? O gal ten – grasinimas nužudyti, yra terorizavimo požymių?

Konstatavus tai – jau ir pagal galiojančius teisės aktus galimi visai kiti, efektyvūs mūsų pareigūnų veiksmai, t.y. ikiteisminis tyrimas, smurtautojo atžvilgiu nedelsiant taikomos BPK 140 str. nuostatos.

Ne paslaptis, kad policija turi vidinių problemų. Pareigūnai, kurie turėtų būti arčiausiai žmonių, – apylinkės inspektoriai, nepilnamečių reikalų inspektoriai – dirba su ikiteisminiais tyrimais savo kabinetuose, nors turėtų bendrauti su bendruomenės nariais, eiti į problemines šeimas, kalbėti.

Kita vertus, tai turėtų būti aiškiai apibrėžta, kad mums nereikėtų blaškytis. Jei yra akivaizdžių smurto panaudojimo požymių – viskas, būtinas valstybės įsikišimas, pradedamas ikiteisminis tyrimas, – ir kuo mažiau varginti nukentėjusį asmenį!

Teismai dažnai irgi žiūri formaliai –

tarkime, smurtautojas yra buto savininkas. Dėl to esą negalima jam uždrausti ten sugrįžti. Taip neturėtų būti. Jis įvykdė nusikalstamą veiką. Įstatymo griežtumas jo atžvilgiu turi būti šimtaprocentinis. O dabar štai kas išeina: moteris kreipiasi į teismą privataus kaltinimo tvarka – ir galiausiai toje istorijoje labiausiai nukentėjęs ne kas kitas, o ji pati: negana to, kad patyrė fizinių ir moralinių traumų, ji dar priversta kraustyti su vaikais nežinia kur.

Karolis KLIMKA

www.catalogueforphilanthropy-clc.org

Eksperto komentaras:

Kristina Smirnova, PD prie VRM Viešosios policijos valdybos Prevencinės veiklos skyriaus vyresnioji specialistė:

Ikiteisminis tyrimas dėl bauginimo ar terorizavimo pradedamas, jeigu įrodoma, kad iš tikrųjų būta grasinimo, kad asmuo buvo terorizuojamas. Turi būti pakankamai medžiagos – pavyzdžiui, kaimynų liudijimų ar pan. Tarkime, jei šeimoje nuolat kyla kivirčų, kaimynai tai galės paliudyti. O kai iškviečiama policija, atvykęs patrulis arba apylinkės inspektorius čia pat vietoje gali iškart pastebėti ir akivaizdžių smurto požymių.

Nuo smurto namuose nukentėjusioms moterims pagalbą teikia krizių centrai. Bet ne visur Lietuvoje jų yra. Iš viso šalyje veikia 13 tokių centrų, taigi apskritai tenka po vieną centrą. Geriausia padėtis yra Vilniuje. Čia veikia Motinos ir vaiko pensionas, teikiantis laikiną globą. Čia moteris gali gyventi iki pusės metų, priklausomai nuo situacijos šeimoje. Be ir tai – ne išeitis: iš namų išeiti tenka aukai, o smurtautojas lieka gyventi, kur gyvenęs. Todėl reikalingi teisinės bazės pakeitimai, kurie leistų būtent aukai (dažnai – su vaikais) likti savo gyvenamojoje vietoje, o smurtautojas būtų izoliuojamas.

Kiekvienu atveju medžiagą įvertina prokuroras: jis gali sutikti arba nesutikti su tyrėjo pateikta veikos kvalifikacija. Tyrėjas kvalifikuoja veiką: ar ji atitinka veikos požymius, nurodytus tam tikrame straipsnyje. Beje, Baudžiamajame kodekse yra numatyta ir *valstybės kaltinimo* dėl artimųjų sužalojimo galimybė.

Kokio pobūdžio ar sunkumo yra nukentėjusiosios sveikatos sutrikdymas, pareigūnas iš akies nesprendžia. Tai daro specialistai. Apie tai, ar nutarta pradėti ikiteisminį tyrimą, nukentėjusioji informuojama raštu.

Generalinis prokuroras yra pateikęs rekomendacijų, kuriose siūloma, kad priimant teismų sprendimus nebūtų atsižvelgiama į smurtautojo pageidavimus (ar jis turi kur gyventi, ar neturi). Niekas negalvoja apie tai, kur išeis moteris su vaikais.